

Joan VENY i Teresa CABRÉ (cur.)

Antoni M. Badia i Margarit: rellevància acadèmica, inquietud científica i servei a la llengua

Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2022, p. 193-199

DOI: 10.2436/15.2500.01.10

El llegat de Badia a l'Institut d'Estudis Catalans: el *Diccionari de la llengua catalana*

JOAQUIM RAFEL
Secció Filològica
Institut d'Estudis Catalans

Una de les realitzacions de més transcendència de la Secció Filològica durant la presidència d'Antoni M. Badia fou indubtablement l'elaboració i la publicació del *Diccionari de la llengua catalana*, conegut com a DIEC, és a dir *Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans*.

Fins passats més de vuitanta anys des de la seva creació, la Secció Filològica no va aconseguir complir amb una de les missions establertes ja en el «dictamen acord» d'ampliació de l'Institut d'Estudis Catalans, aprovat per la Diputació Provincial de Barcelona el dia 14 de febrer de 1911. El dit document especifica en l'article segon: «La missió de la Secció Filològica, o institut filològic, serà estudiar científicament la nostra llengua, inventariar el seu lèxic, fer-ne el diccionari y fomentar el seu ús y imperi dins y fòra de la nostra terra»; en aquest mateix article s'especifica que els acords de caràcter normatiu hauran d'ésser presos conjuntament amb les altres seccions de l'Institut; amb això, per bé que el compliment d'aquesta missió s'atribueix a la Secció Filològica, la presa dels acords definitius és responsabilitat del conjunt de l'Institut.

Com sabem, l'activitat de l'Institut d'Estudis Catalans en els seus diferents camps d'actuació ha estat fortament condicionada al llarg de la seva història per factors de naturalesa molt diversa, uns d'ordre extern i uns altres d'ordre intern. Amb la denominació genèrica de factors d'ordre extern em refereixo a la situació política i social al llarg del segle xx, que, arribant a l'extrem de reduir la institució a la clandestinitat durant una bona part de la seva existència, ha impedit que complís en el moment adequat els principals objectius per als quals fou creada. Amb la denominació de factors d'ordre intern em refereixo als inherents a la major part de les institucions acadèmiques, lligats a la dificultat per a arribar a acords —sobretot a causa de les diferències de criteris en algunes qüestions fonamentals— o per a planificar adequadament accions coherents i viables.

Al principi dels anys vuitanta, quan jo vaig ingressar a l'Institut, a les reunions de la Secció Filològica assistien com a màxim sis persones: Pere Bohigas, que n'era el president, Ramon Aramon, que n'era el secretari, Joan Bastardas, Jordi Carbonell, Joan Veny i jo mateix. Antoni M. Badia, que també n'era membre, no assistí a les reunions fins que deixà d'ésser rector de la Universitat de Barcelona l'any 1986. Francesc de Borja Moll feia temps que no assistia a les reunions per motius de salut i Joan Coromines estava allunyat de l'Institut sembla que per motius personals.

La Secció Filològica no havia fet cap pla per a complir l'objectiu d'elaborar i publicar el diccionari normatiu institucional. Hi havia el *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra, al qual la Secció atorgava caràcter normatiu, però tenia més de cinquanta anys, havia estat publicat com un diccionari d'autor i les seves edicions estaven sota el control d'una editorial privada.

L'any 1954 es publicà una segona edició del diccionari Fabra, revisada per la Secció Filològica. D'altra banda, des de 1962, la Secció havia anat aprovant una sèrie més aviat reduïda de mots nous, que en aquells anys divulgava per diversos mitjans semiclandestins. L'any 1966 es publicà la 4a edició del diccionari Fabra, corregida i augmentada, a càrrec de Josep Miracle, i en edicions posteriors, mitjançant un acord amb l'editor, s'incorporà al diccionari un apèndix amb les innovacions que la secció Filològica havia anat aprovant.

Durant els anys vuitanta l'activitat lexicogràfica de la Secció Filològica consistia en la discussió de propostes d'incorporació de noves entrades o accepcions, que era una tasca més aviat lenta.

Un canvi molt destacat que es produí en la història de l'Institut d'Estudis Catalans fou l'aprovació d'uns nous estatuts, que foren discutits i aprovats per l'Institut l'any 1988 i aprovats i registrats oficialment per la Generalitat de Catalunya el 1989. Aquests estatuts, entre molts altres aspectes, ampliaren fins a vint-i-un el nombre de membres numeraris de cada secció, que fins aleshores estava limitat a set.

Aquest és un fet molt important que alterà profundament la vida de l'Institut en general i la de la Secció Filològica en particular, fins al punt que el president de l'Institut, Emili Giralt, en el pròleg del *Diccionari de la llengua catalana* (DIEC), l'any 1995, afirma: «Avui se'ns fa evident que sense la reforma dels Estatuts que l'Institut aprovà el 1988 aquest diccionari no s'hauria publicat».

A partir del moment de l'aprovació oficial dels nous estatuts (1989) es convocaren eleccions i Antoni M. Badia fou elegit president de la Secció Filològica. Aquell mateix any ingressaren a la Secció nous membres, i en els anys successius se n'anà incrementant el nombre, amb la qual cosa s'obtenia ja una massa crítica suficient per a la tasca immediata que s'escometé: l'elaboració i l'edició del *Diccionari de la llengua catalana*. En el moment de publicar el diccionari la Secció tenia

divuit membres numeraris i vuit emèrits, que, d'acord amb els nous estatuts, conserven tots els drets, però alliberen una plaça de numerari.

Amb la presidència de Badia, a partir de 1990 la qüestió del nou diccionari passà a formar part de l'ordre del dia de les reunions de la Secció Filològica. A la reunió del mes de setembre d'aquest mateix any, el president proposà la creació d'una comissió amb l'objectiu de dissenyar un nou diccionari que actualitzés el *Diccionari general de la llengua catalana*; els membres d'aquesta comissió foren Joan Bastardas, Teresa Cabré i Joaquim Rafel, amb la col·laboració de Victòria Alsina, tècnica de les Oficines Lexicogràfiques. El mateix president s'afegí ocasionalment a les reunions d'aquesta comissió. A la reunió del Consell Permanent de l'Institut de 17 de gener de 1991, Badia demana que el Centre d'Informàtica tingui en compte les necessitats de l'elaboració del «nou diccionari Fabra», i a la sessió del dia 18 de juny de 1992, es queixa del fet que els treballs que el Centre d'Informàtica estava duent a terme per a la revisió del diccionari normatiu han estat interromputs perquè s'ha donat prioritat a la memòria de l'Institut. D'altra banda, en els informes preceptius sobre les activitats de la Secció Filològica presentats al Ple de l'Institut els anys 1989, 1990 i 1991, també es reflecteix que s'han posat en marxa els treballs relacionats amb el nou diccionari; s'hi fa referència, entre altres aspectes, a la preparació d'una base de dades i a la cessió per part del Servei de Tractament de Textos Catalans de la Universitat de Barcelona d'una versió informatitzada del *Diccionari general de la llengua catalana*.

Amb això, cada vegada es feia més evident la necessitat que l'Institut publicqués el seu propi diccionari, complint així el mandat originari, que estableix la realització del diccionari de la llengua com una de les seves tasques fonamentals. Sovint es debatia sobre la base de partir del diccionari de Fabra, que fins aleshores era considerat el diccionari normatiu tot i no ésser una publicació institucional; però sempre solien aparèixer dubtes, que es reflecteixen a les actes de la Secció Filològica, sobre aquesta possibilitat, a causa, entre altres raons, de la incertesa sobre la situació de la propietat intel·lectual de l'obra i dels drets d'edició. Justament aquells anys estava en marxa un judici, a conseqüència de la demanda per plagi que havia interposat Edhasa, empresa editora del diccionari, contra la Fundació Enciclopèdia Catalana i Enciclopèdia Catalana, SA per haver incorporat el text del diccionari Fabra en les seves obres *Gran enciclopèdia catalana* i *Diccionari de la llengua catalana*. Durant el temps que es perllongà el judici, es produïren sentències, recursos i contrasentències, que ara no és el moment de detallar. Entre altres coses, sabem, a partir de la documentació judicial, que el diccionari havia passat en un moment determinat a domini públic per negligència culpable de l'editor —que no l'havia inscrit en el Registre de la Propietat Intel·lectual—, fins que les filles de Fabra promogueren la reversió del domini públic al seu favor. L'any 1984, quan estava ja en curs la demanda judicial a què m'acabo de referir,

es donà la circumstància que la Fundació Enciclopèdia Catalana adquirí la propietat intel·lectual de l'obra de Fabra, mitjançant un document de cessió signat amb les filles del lingüista, a canvi de les compensacions oportunes. Amb això es produí la situació paradoxal que la part demandada per plagi en aquell judici es convertia en titular de la propietat intel·lectual de l'obra que presumptament havia plagiat. Aquesta situació fou considerada poc menys que escandalosa, sobretot tenint en compte la significació en un sector de la societat catalana de diversos responsables de la dita fundació. Aquest fet acabà provocant la intervenció de la Generalitat de Catalunya, que promogué un desenllaç sobtat i inesperat; sense entrar en detalls, només diré que el juliol de 1991 se signa un document notarial en virtut del qual l'Institut d'Estudis Catalans passa a detenir la propietat intel·lectual de tota l'obra de Fabra i subroga els compromisos adquirits per Edhasa i per Enciclopèdia Catalana amb les filles de l'autor. Sobre aquests fets hi hagué en aquell moment una mena de pacte de silenci. N'hi ha una breu referència, inexcusable d'altra banda, a l'acta del Consell Permanent de l'Institut celebrada els dies 4 i 5 de setembre, i a l'acta del Ple del dia 16 de setembre. Això resolvia, en principi, la qüestió legal; però allò que s'anomenà «contenció dels drets sobre el Diccionari de l'Institut», segons consta a les actes, no s'acabà fins al desembre de 1995, una vegada publicat el nou diccionari, amb una indemnització de l'Institut als hereus de Fabra per la disminució de vendes del *Diccionari general de la llengua catalana*.

La Secció Filològica continuà debatent sobre què havia de fer per produir el diccionari normatiu que la societat esperava; en paraules del mateix Badia, tretes de la seva introducció al diccionari, «la Secció Filològica anava donant voltes no sé si dir als seus somnis, als seus designis o als seus temors». Mentrestant, la necessitat de disposar d'un diccionari actualitzat es feia cada vegada més patent, fins al punt que des de la Generalitat de Catalunya, que, com he dit, havia tingut un paper destacat en l'afer de la transferència dels drets de l'obra de Fabra a l'Institut, s'instà el president de l'Institut a prendre les mesures adequades perquè es pogués disposar d'un diccionari oficial en el termini més breu possible. El president de l'Institut, al seu torn, en el curs d'una reunió del Consell Permanent (15 d'octubre de 1992), requerí al president de la Secció Filològica que presentés de manera urgent un projecte per a la redacció i publicació d'un diccionari normatiu actualitzat en el termini de dos anys.

A partir d'aquest moment els esdeveniments es precipiten. A la reunió següent del Consell Permanent de l'Institut (29 d'octubre de 1992) Badia accepta aquest repte i demana la compareixença de Teresa Cabré, la qual presenta el projecte de diccionari discutit prèviament a la reunió de la Secció Filològica del dia 23 del mateix mes. En aquest projecte consta que el nou diccionari no consisteix en un simple pedaç posat al diccionari de Pompeu Fabra, encara que no se n'ha

d'alterar l'estructura ni la base general, i es fa al·lusió, entre altres qüestions, a la manca de recursos i a la complexitat de l'obra.

En la reunió de la Secció Filològica del mes següent (13 de novembre), el president Badia havia fet incloure un punt en l'ordre del dia titulat «Funcions de la Secció Filològica en l'elaboració del *Nou diccionari general de la llengua catalana*», i començà ell mateix amb una llarga i documentada intervenció que justificà dient que potser no tots els membres coneixien prou bé les circumstàncies que envoltaven aquest projecte, i afegí textualment: «La importància del projecte i la urgència de la seva realització, subratllades ara per la determinació del Consell Permanent d'accelerar els treballs, converteixen el NDGLC [Nou diccionari general de la llengua catalana] en un tema prioritari. Per això a partir d'ara el NDGLC tindrà, en l'estructura de la Secció Filològica i en el desenvolupament dels seus treballs, el pes i el temps que requereix. Se'n parlarà pràcticament a cada sessió, no únicament en l'espai de reports de comissions, sinó com a un dels temes d'estudi». A continuació feu un resum de l'activitat lexicogràfica de la Secció Filològica al llarg de la història, centrada especialment en les raons de l'existència del diccionari Fabra i fins i tot en la seva trajectòria editorial, i acabà dient que en aquell moment s'havia d'avançar «cap a un diccionari que sigui una eina de treball vàlida per a l'usuari d'avui. I que, alhora, empleni un buit similar al que el DGLC omplí l'any 1932».

A partir d'aquell moment, s'inicià un període de tres anys d'activitat febril (tal com la qualifica Badia en la introducció de l'obra). A les Oficines Lexicogràfiques, dirigides per Teresa Cabré, es preparaven els criteris per a l'elaboració del diccionari, les propostes que havien d'ésser discutides a la Comissió de Lexicografia, i el mateix text de l'obra. A la Comissió de Lexicografia, dirigida per mi durant l'execució del diccionari, es debatien aquests criteris i aquestes propostes i es preparaven per a ésser presentats a la Secció Filològica. Finalment, a les sessions plenàries de la Secció es discutien aquestes propostes i es preniën les decisions definitives, a part de tractar sobre qüestions generals del diccionari (entre elles, el mateix nom de l'obra, que al llarg del temps fou denominada de diferents maneres, fins que a la sessió del dia 14 d'octubre de 1994, quan el diccionari estava pràcticament acabat, en un punt específic de l'ordre del dia, s'acordà proposar el nom de *Diccionari de la llengua catalana*, que és el que té l'obra publicada).

Al llarg d'aquest període, tant el Consell Permanent de l'Institut com el Ple foren informats en diverses ocasions sobre la marxa dels treballs del diccionari.

Badia dedicà a l'evolució dels treballs d'aquesta obra una part molt important dels informes sobre les activitats de la Secció Filològica que presentava preceptivament una vegada a l'any. Els informes d'aquest període corresponen als dies 25 de gener de 1993, 24 d'abril de 1994 i 28 d'abril de 1995, aquest darrer, quan el diccionari ja estava acabat i lliurat a la impremta. En el primer d'aquests informes,

Badia diu: «La Secció Filològica fou informada el 23 d'octubre del repte que li feia el Consell Permanent i prengué l'acord d'assumir la tasca. El 13 de novembre es féu càrrec de la col·laboració que tots els seus membres haurien de prestar-hi, el 25 es reuní la Comissió de Lexicografia per a prendre mesures en aquest respecte i el 18 de desembre la Secció Filològica procedí a una primera distribució de treballs entre tots, la qual ha quedat confirmada a la reunió del propassat dia 15. A partir d'ara, la preparació del NDGLC serà tema preferent a les reunions de la Secció Filològica».

A part dels minuciosos informes que hi presentà el president de la Secció, el Ple de l'Institut inclogué el tema del diccionari a l'ordre del dia de dues reunions més; la primera el dia 7 de juny de 1993, al cap d'alguns mesos d'haver estat assumit el compromís per part de la Secció Filològica, i la segona el 24 de gener de 1994, quan el projecte estava ja avançat. En la primera d'aquestes reunions, en absència del president de la Secció, que era a l'estranger, Jordi Carbonell, aleshores secretari de la Secció, presentà la història recent del projecte de nou diccionari i els compromisos que la Secció havia decidit d'assumir, i a continuació prengué la paraula Teresa Cabré, que feu una exposició del projecte del nou diccionari normatiu, dels seus objectius i dels terminis de realització. En la segona d'aquestes reunions, Teresa Cabré presentà un nou informe sobre el desenvolupament dels treballs del diccionari, en el qual resumí el paper que hi feien les diferents parts implicades en la realització de l'obra i es referí a alguns entrebancs i retards en algunes de les tasques, especialment en les assignades a les altres seccions de l'Institut, que tingueren un paper destacat en el tractament del lèxic científic i tècnic.

A més, Teresa Cabré també comparegué davant el Consell Permanent de l'Institut en dues ocasions (el 24 de novembre de 1993 i el 14 de juliol de 1994) a fi de donar compte del curs dels treballs del diccionari.

A la reunió plenària de la Secció del dia 13 de gener de 1995, quan el diccionari ja estava enllestit, jo vaig fer una intervenció per a dir que caldria començar a treballar en la redacció d'una introducció a l'obra, ja que ens havíem compromès a lliurar-ne el text complet i corregit a l'editor el dia 1 d'abril. Ens va sorprendre a tots en aquell moment que Badia ens informés que ell ja estava preparant un esborrany del pròleg i que ja tenia pensat passar-lo a Teresa Cabré i a mi, a fi que li féssim totes les observacions que creguéssim oportunes; també digué que després el passaria als altres membres de la Secció perquè poguessin fer-li observacions individualment, i que no obriria un debat entre tots. En la mateixa intervenció digué també que en aquell que anomenà projecte de pròleg insistia en la tradició lexicogràfica de l'Institut que s'inicià el mateix 1911, de manera que quedés clar que, «sota presentacions vàries, sempre ha existit un únic diccionari: el de l'Institut».

De fet, Badia, més que «un projecte de pròleg», ja tenia redactada la introducció del diccionari, perquè ens en passà el text complet d'una manera gairebé immediata; portava el títol següent: «Gestació, història, contingut i formes d'aquest diccionari». Es tracta d'un escrit extens i circumstanciat que ocupa trenta-nou pàgines en la versió impresa del diccionari, en el qual es veu l'interès continuat de Badia per aquesta obra i la seva implicació en tot el procés, des de la concepció fins a la publicació.